

Körekenimiz – Latyn Amerikaly Gabo

Category: Edebi makalalar, Ertekiler, Kitapcy, Romanlar, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Körekenimiz – Latyn Amerikaly Gabo KÖREKENIMIZ – LATYN AMERIKALY GABO



Amerika yklymyny Hristofor Kolumb açdy. Gidip göreni-görmäni anyk belli däl Amerigo Wespuççiniň ady bu yklyma dakylady. Kolumbyň aýagyny sekmedik başga bir ýurduna bolsa onuň ady berildi: Kolumbiýa!

*XX asyryň iň beýik Latyn Amerikaly-kolumbiýaly ýazyjysy Gabriel Garsiýa Markrsi heniz dokuz ýaşly çagajykka Gündogar edebiýatyndan okan bir eseri jadyldy: «Müň bir gije» arap ertekileri! Täsin tötänlik, onuň bir görende aşyk bolup öýlenen gyzy Mercedesiň hem asly gündogarly bosgunlardandy. Ertir depin ediljek **«jadyly realizm»** akymynyň kerwenbaşysy bolan beýik ýazyjynyň durmuşyndan etýudlar...*

Gabriel Garsiýa Markes...

Dostlary oňa elmydama **Gabo** diýdi. Bütün dünýä ony ýazyjy hökmünde tanaýar, ol bolsa žurnalistlikden hiç el çekmedi. Ýazan ilkinji habary üçin ýurdundan gaçyp gitmäge mejbur boldy we ilkinji romanyny ýazdy.

Şeýle...

1950-nji ýylda häkimiýete gelen Laureano Gomes Kolumbiýany demir ýumruk bilen dolandyrdy. **Wiolensiýa wakalary** ady berilen gapma-garşylykly wakalarda 200 müňe golaý adam wepat boldy.

1955-nji ýylda Kolumbiýanyň Deňiz güýçleriniň **«Caldas»** gämisi

Antiller deňizinde gaý-tupana gabat gelip, ummanyň düýbüne batdy.

On günläp ağaç salda ýaşap, halas bolan deňizçi esger **Luis Alessandro Welasko** diktator Gomesiň häkimiýetiniň goldawy bilen ýurduň gahrymany diýip yglan edildi. Emma...

Matros Welasko bir hepde geçensoň «**El Espectador**» gazetiniň redaksiýasyna gitdi. Onuň aýtmagyna görä, döwletiň gämisi kanun boýunça gadagan edilen harytlary daşaýardy.

Habar gazetiniň birinji sahypasynda berildi.

«**Gahryman deňizçi esger**» gözboýagçylygy güýjüni ýitirdi. Welasko şobada goşunyň hataryndan çykaryldy. Didiwana habary beren žurnalisti mündürdiler. Habaryň aşagynda žurnalist Gabriel Garsiya Markesiň goly bardy.

Gazetiniň redaksiýasy ony şobada Italiýa gaçyrdy. Gabo bu bolup geçenleri soňra «**Sumat bolan deňizçi**» kitabynda ýazdy.

Habary taýýarlap we romanyny ýazyp ýörkä serine şu pikir gelipdi: çünki «**Gürrüň bermek üçin ýaşamak**» atly ýatlamalar kitabynda ýazypdy.

Şeýle... talyplyk ýyllarynda ejesi bilen öňki ýaşan öýlerini satmaga baryarka, ýolda düşleýärler. Garbanyp otyrkalar ejesi oglundan sorayar:

– Kakaňa näme aýdaýyn, näme etsem-petsemiň bar?

Ene-atasynyň döwtalapdygy üçin giren hukuk fakultetini taşlaýar. Ol ejesine:

– Meň ýazyjy bolasym gelýär! – diýip jogap berýär.

Şol wagtam olar bilen bir stolda garbanyp oturan başga bir ýolagçy:

– Gowy ýazyjy gowy pul gazanyp biler, hususanam ol hökümetiň peýdasyna işlese – diýip, söze goşulýar.

Eneli-ogul oňa jogap bermeýär, gürrüniň temasy üýtgedilýär. Emma belki Gabonyň serinden daýzasynyň aýdan şu sözi geçen bolmaly:

– Pul şeýtanyň pohudyr!

Şonuň üçinem žurnalistlik we döredijilik karýerasynyň ähli döwründe puluň däl-de, hemişe garamaýak halkyň ýanynda durdy... Bugünki gün...

Hernäçe romanlarydyr saldamly kyssa eserleri bilenem

tanalyanam bolsa, onuň özi žurnalistlige bendiwandy we ömrüniň ahyryna çenli söýgüli hobbisinden el çekmedi. Ol:

– It ýaly kösenseňem, iň gowy kär žurnalistlikdir – diýipdi. Žurnalistika bilen arasyny birem üzmedi. Döreden fondunyň üsti bulen **«Cambio»** habar žurnalyňy satyn aldy, hakykatyň we oppozisiýanyň sesi boldy. Özüm işledi. Soň-soňlar ol muny «Nobel baýragyny alandan (1982) soň köp pul sorar öýdüp, hiç kim meni işe alanokdy. Hernä, özüm bir žurnala eýe boldum-da, bu dertden gutulaýdym!» diýip ýatlady.

■ **Gündogar bilen tanyşlygy**

Gýote, Lew Tolstoý we Markes...

Edebiýat taryhynyň iň görnükli üç ýazyjysyny-da jadylan kitap... Birnäçe ýyl geçensoň ABŞ-da we Ysraýylda gadagan ediljek kitap...

Gabo sahypalary saralyşan we ýyrtylyşyp başlan bu kitaby atasynyň öýünde bir çemodany dörüp durka tapýar. «Şobada okamaga başladym, kitapda çüýşäniň agzyny açýan biri bardy we ortada duman peýda bolup, içinden jyn çykýar. Şegle diýdim: «Baý-baýow, bular ýalam kitap bor eken-ow!» Bu maňa durmuşymdaky bar zatdan beter ýarady. Oýun oýnamakdan, surat çekmekden, iýip-içmekden, hemme zatdan galyp, kellämi galdyrman okadym.»

Bu kitabyň ady «Müň bir gijedi»...

Şähriýar soltana müň bir hekget aýdyp beren Şährizada, kim bilýär, müň ýyldan soň garry enesi bolup Gabonyň gulagyna **«Ýüzýyllyk ýalňyzlyk»** romanyny pyşyrdapdy...

«Garry enem iň ýowuz wakalary gylyny gymşatman, göýä, öz başyndan geçiren ýaly aýdyp bererdi. Onuň gürrüň beren hekaýatlarynyň gymmatyny artdyrýan zadyň – onuň duýgusyz häsiýetidigine we mimikalaryndaky özboluşlylykdygyna göz ýetirdim. «Ýüzýyllyk ýalňyzlygy», ine, garry enem iň şu häsiýetini ulanyp ýazdym.»

■ **Dogluş kyssasy**

Özj, iki ogludyr aýaly sabyrlylyk bilen garaşylan Meksikanyň

kurort şäheri Akapulka gitmek üçin ýola çykýarlar. Edil şol wagtam...

Gabonyň nijeme ýyllaryň dowamynda ýyganan dert-azary daşyna çykdy. Reňňi sargardy we öz-özi bilen gürleşmäni çykardy.

Dessine öýe dolandylar we Gabo on sekiz aýlap otagyndan çykmady, hatda howla-da çykmady. Günde alty guty çilim çekdi (soň-soňlar öýken düwnügi bolmagynyň sebäbi-de şol çekilen çilimlerdi) we ahyrynda «Ýüzýylllyk ýalňyzlygy» dünýä inderdi. Roman 1.300 sahypadan ybaratdy. Ilkinji neşiri bary-ýogy sekiz müň ekzemlýardy. Eýse...

Ýaşlygynda toplan çüýşeleriniň depozitlerini we ensiklopediýa satyp güzeranyny kyn dolan Gabo otuz dokuz ýaşynda dünýäniň iň köp pul gazanan ýazyjylarynyň birine öwrüldi. Romanyň satuwy häzire çenli 50 million ekzemlýardan geçdi...

■ Baýragy we kitaby ret etdi

«Müň bir gije» ertekileri Markese «jadyly realizmiň» ýoluny açdy.

Diňe süýembikesini ulanyp ýazan maşynkasynyň başyna geçmegine sebäp bolanam Frans Kafkanyň «Öwrülme» («Преображение») atly eseridi.

Kafkanyň bu adatdan daşary hekaýasyny okandan soň ol nädip ýazmalydygyny bildi.

1962-nji ýylda «Oňaýsyz wagtda» romany bilen döredijilik bäsleşiginde birinji orny eýeledi. Gabo baýrakdanam, kitapdanam ýüz öwürdi. Çünki, neşirýatçy «halk dilinde ýazylan we içinde argo (hapa) sözler ulanylýan romany hiç kim okamaz» diýip, düzedişler girizipdi!

Eserlerine el degirseň, ýazyjynyň jyny atlanýardy...

«Ýüzýylllyk ýalňyzlykda» bir personaž bar: «Inçe boýunly, ala gözli, syrly we sessiz zenan...» Ýagny, dermanhanaçy Mercedes!

Mercedes – Gabonyň ilkinji we iň soňky söýgüsidi...

Gabo on ýedi ýaşyndady. Ene-atasy bilen ýurt aşyp dynç almaga gelen asly müsürlü 13 ýaşly Mercedes Barça Pardony gören badyna ýazyjy oňa aşyk boldy. Mercedes ýazyjynyň önünde okuw gutarýança garaşmak şertini goýdy. Gabo 14 ýyllap garaşdy.

1958-nji ýylyň 21-nji martynda **Perpetual Help, Barranquilla** buthanasynda sagat 11:0)-da nikalaşdylar. Ömürleriniň ahyryna çenli bile ýaşaşdylar. (Iki ogullary bar: biri kinorežissýor Rodrigo Garsiya, beýlekisi grafikaçy Gonzales.)

Hemişe gyzyklanyp geldim: ýeke görende aşyk bolan müsürli maşgalanyň gyzy Mercedese ýakynlaşmagyna «Müň bir gijäniň» ertekileriniň näderejede täsiri bolduka?!

Hawa, gündogarly hökmünde bizem oňa belli bir derejede buýsanmaga haklydyrys, soňky ýoluna ugradylýan Gabo beýik ýazyjydy.

■ **Gabo bilen Fidel**

Atasy polkownik Don Nikolas Markes Latyn Amerikanyň milli gahrymany beýik rewolýusioner Simon Boliwary çäksiz hormatlaýardy. Onuň bu söýgüsi agtygyna-da geçdi. Gabo Boliwaryň rewolýusioner pozisiýasyndan birem gyşarmady, ömrüniň ahyryna çenli sosialistligine galdy.

Şeýle-de... Latyn Amerikada diktatorlara garşy göreşen toparlary goldady. Antoni Kwin teleseriallaşdyrmak üçin «Ýüzýyllik ýalňyzlyk» romanynyn awtorlyk hakyna bir million dollar teklipe edende, ýazyjy Kubanyň we Latyn Amerika ýurtlarynyň rewolýusiýalaryna harç etmek üçin teklipe edilen puluň üstüne ýene bir million dollar berse, ylalaşjakdygyny aýtdy.

Hemişe diýen ýaly syýasatyň içinde bolan Gabo Kolumbiýa hökümetiniň we **ELN (Döwlet azat-edijilik goşuny), FARC (Kolumbiýanyň rewolýusioner ýaragly güýçleri)** ýaly gerilla toparlarynyň arasynda araçylyk etdi.

«Dünyäniň sosialistik gurluşa geçmegini arzuwlaýaryn we tüýs ýürekden ynanýaryn, bu iru-giç hökman şeýle-de bolar» diýen Gano Fidel Kastronyň iň ýakyn dostlarynyň biridi.

Kuba rewolýusiýasyny başyndan ahyryna çenli goldan Gabo ömrüniň ahyryna çenli Kuba garşy goýlan amerikan embargosyny berk ýazgardy. Kuba garşy duşmançylyk besleýänleriň we MRU-nyň (CIA) ölüm howply duýduryşlardan garamazdan Kastro bilen arasyny birem üzmedi.

1996-njy ýylda Kolumbiýada geçirilen žurnalistleriň

seminarynda şeýle diýdi:

– Fidel Kastro dünýä boýunça iň halaýan şahslarymyň biridir.

Žurnalistleriň biri onuň sözünü kesip:

– Ol diktator ahyryn – diýende:

– Demokratik bolmagyň ýeke-täk ýoly saýlawlar däl – diýip jogap berdi.

Olar XX asyrda Latyn Amerikada orta çykan, belki-de, karizmatiki iki esasy gahrymandy...

Bu diňe bir syýasy äheňli dostlukdan ybarat däldi. Gabo üçin Kastro – şol bir wagtyň özünde edebiýat boýunça söhbetdeş edip boljak medeniýetli adamdy. Eserleriniň üsti ýetirilen wersiýasyny neşirýatlara tabşyrmazdan öň hökman Fidele okadýardy.

Gabonyň aýtmagyna görä, Fidel «şeýlekin ünsli we howlukman okaýar welin, garaşmadyk ýeriňden agsamalary we säwlikleri çykarýar. «Sumat bolan deňizçini» okandan soň, gäminiň tizliginiň hasaplanysynda bir ýalňyşlyk goýberilendigini, aýratybam meniň eserde bardy diýip görkezen wagtymyň nädogry bolup biljekdigunu aýtmak üçin meniň bolýan otelime ýörite geldi. Edilen bellik dogrudy. Çap edilmänkä «Gyzyl duşenbäniň» hem gutarnykly wersiýasyny oňa görkezdim. Ol maňa aw tüpeňiniň jikme-jikliklerinde goýberen säwligimi görkezdi. Bir gezek belli bir derejedäki melanholik häsiýet bilen maňa şeýle diýdi:

– Soňky gezekki reankarnasiýamda jahana ýazyjy bolup gelesim gelýär.»

Gabo 1996-njy ýylda **«El Pais»** gazetine şeýle diýdi:

– Men indi komendantyň (Kastronyň) okap görmedik kitabyny çapa beremok.

■ Gabo – Mario

Latyn Amerika edebiýatynyň parlak ýyldyzlary:

Gabriel Garsiya Markes...

Mario Vargas Losa...

Biri 1982-nji ýylda, beýlekisi 2010-njy ýylda Nobel baýragyny aldy.

Dostlukly gatnaşyk 1967-nji ýylda başlady. Ilkinji gezek gabat gelşende, Gabo Mariony şeýle bir mähirli gujaklady welin, Marionyň aýaklary ýerden üzüldi.

Duşmançylyklary bolsa, 1976-njy ýylda bir kinofilmiň premýerasynda duş gelenlerinde Marionyň Gabonyň aýaklaryny ýerden üzjek derejede ýumruk urmagy bilen başlady. Eýse, olaryň beýtmegine näme sebäp bolupdy?..

Soňy erbet gutaranam bolsa, seýrek duş gelinjek dostlugy paýlaşdylar. Bu iki dost **“Latin boom”** diýilýän döwrüň gönüden-göni baş gahrymanlary boldy.

Döwür... sakally rewolýusionerleriň Kubanyň paýtagty Gawana girip, ABŞ-nyň burnunyň aşagynda rewolýusiýa amapa aşyrmagy bilen başlady.

Rewolýusiýa Latyn Amerika edebiýatyny-da dünýä arenasyna çykardy. «Boom»-yň gülläp ösüşi Latyn Amerikada demirgazykdaky kapitalizme we imperializme garşy sosializmiň güýçlenen ýyllarynda boldy.

Kolumbiýaly Gabo we peruly Mario hut şu syýasy täsiriň astynda 1967-nji ýylda Karakasda ilkinji gezek duşuşanlarynda ýakyn dostlugyň binýadyny tutdular. Ýygy-ýygdydan hat alyşdylar we mümkinçilik tapdyklaryndan görüşdiler. Biri-birleriniň edebi özboluşlylyklaryna we eserlerine baha bermegi-de ýatdan çykarmadylar. Hatda Gabo Marionyň «Ýaşyl öý» eserine:

– Käşgä, bu kitaby men ýazan bolsadym – diýdi.

Dostluk uzak dowam etmedi.

Padilýa wakasy Kuba we rewolýusiýa baglylykda käbir ýazyjylaryň hersini bir ýana sowdy.

Şahyr **Eberto Padilýa**nyň ady bilen ýatlanýan wakalaryň başy 1968-nji ýylda başlady we 1971-nji ýylda Padilýanyň «Kastro rewolýusiýasyna garşydaş ýazyjylyk etmekden we ýykgynçylykly hereketleri amala aşyrmakdan» aýyplanyp, tussag astyna alynmagy bilen hasam möwç aldy.

Padillanyň tussag astyna alynmagyna garşy çykýanlar nägileçilikli çykyşlary gurnadylar. Mario Losa hem şol ýazyjylaryň biridi.

Losanyň hem arasynda bolan Karlos Fuentes, Žan Pol Sartr, Oktawio Pas ýaly «Boom» akymynyň görnükli wekilleri we

intellektuallary elli dört adamyň goly bilen Padilýanyň erkinlige goýberilmegini talap etdi.

Gabo bu protest hereketlerine gatnaşmady. Ol Kastronyň tarapyny tutdy. Gabonyň tutýan pozisiýasy Losa bilen arasynyň jetleşmegine getirdi. Losa talapnama gol çekmändigini, adyndan başga biriniň gol çekendigini aýtdy. Gabo ony şonda-da bagyşlamady, dostuny ikiýüzlülükde aýyplady.

Aýdyşy ýalam boldy: Türkiýede bolşy ýaly, bütün dünýäde-de segseninji ýyllarda neoliberalizm şemaly ikiýüzlülük döretdi. Losa şolardan biri boldy, çaltlyk bilen marksizmden liberallyga geçdi duruberdi. Soňra 1990-njy ýylda Perunyň prezident saýlawlarynda prezidentlige talaşgärligini goýdy, emma şowsuzlyga uçrdady. Gabo we Losa mundan galan ömürlerine bir gezegem ýüzbe-ýüz duş gelmediler. Görelini, ertir ýazyjyny soňky ýoluna ugratmaga kimler geler, kimler gelmez...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 20.04.2014 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW. Edebi makalalar